

Драган Милошевић, Библиографија радова о страдању Рома у Другом светском рату на територији Југославије

Музеј жртава геноцида, Београд 2020, 100 стр.

На предлог претходног директора Музеја жртава геноцида у Београду, др Вељка Ђурића Мишине, мср Драган Милошевић, историчар и виши библиотекар из Одељења монографских публикација Народне библиотеке Србије, саставио је библиографију радова о страдањима југословенских Рома у Другом светском рату.

Као и сваки библиографски подухват, и овај је био интердисциплинаран: заснивао се на познавању литературе о одабраном предмету, која је претежно историографска, као и на претходним библиографским испитивањима исте области. Ауторово полазиште било је у чињеници да је сам предмет Порајмоса у Југославији историографски слабо истражен, док је библиографски пак потпуно неиспитан. Обимне публикације, попут *Објављених извора и литературе о Јасеновачким логорима* Јована Мирковића (Бањалука – Београд, 2000) или *Библиографије радова о Народноослободилачком рату и револуцији у Југославији 1945–1980* Радмиле Радоњић и Инесе Јурјеве (Београд, 1987), знатно су шире конципиране – односе се на све злочине које су усташе и нацисти починили на територији Југославије – тако да су Милошевићу могле да послуже једино као извор података али не и као методолошки путоказ. То су околности које су у знатној мери предодредиле облик, опсег и сврху *Библиографије*.

Структура Милошевићевог рада је конвенционална: састоји се од ауторових уводних речи, затим од скупа библиографских јединица поређаних по одређеном критеријуму, као и од регистара; илустрован је насловним странама репрезентативних публикација, а придодат му је и попис интернет страница које би, по ауоровој процени, могле да буду корисне младим истраживачима, којима је *Библиографија* у првом реду и намењена.

Саме библиографске јединице груписане су према врсти грађе, у два нумеричка низа: у првоме од њих налазе се монографске публикације, којих има 115, а у другоме, чланци из часописа и зборника, којих је 76. У оквиру ових низова, распоред грађе је абecedни а у случају да је исти аутор одговоран за више публикација, хронолошки, од старије ка публикацији млађег датума. Наслови појединих зборника појављују се и међу монографским публикацијама и као извори библиографски описаних чланака. Међу самим чланцима пак налази се и запис за један електронски извор – полусатну емисију *Porajmos: zamołčani genocid nad Romi*, емитовану на словеначкој државној телевизији почетком марта 2016. године. Све то говори да је *Библиографија радова о страдању Рома*, по свом садржају, полиморфна.

На њеном крају налазе се два регистра – регистри аутора и наслова – чија је улога да обезбеде већу прегледност пописане грађе и да корисницима – истраживачима теме геноцида над Ромима – омогуће једноставније или циљано претраживање сабране грађе. Они су, осим тога, и специфични статистички показатељи; откривају, на пример, имена аутора који су се овом темом

најпреданије бавили: Драгољуб Ацковић јој је посветио осам књига, а Данијел Војак дванаест чланака.

Наслов *Библиографије* сугерише да је она, по свом садржају, специјална: у потпуности је посвећена теми ромског страдања у Другом светском рату на територији Југославије; то је њена основна и стабилна карактеристика. Аутор се, у њеној изради, осим на претходно споменуте штампане изворе, ослањао још и на спискове литературе у студијама истакнутих проучавалаца, као и на базе података националних библиотека држава које су настале распадом Југославије. То у првом реду значи да ова библиографија није рађена на традиционалан начин, „са књигом у руци“ (стручни термин је *de visu*), већ уз поклањање пуног поверења како водећим стручњацима у овој области, тако и анонимним ауторима и редакторима библиографских записа који су се, након одговарајуће претраге, нашли на исписима из узајамне базе података. Милошевић је, притом, вршио квалитативни избор: он се одлучивао за радове у којима је, по његовој процени, тема Порајмоса у Југославији на значајан начин била осветљена. Таква методологија *Библиографију* чини секундарном и селективном.

О типовима грађе који су ушли у корпус *Библиографије*, Милошевић се није прецизније одредио. Процењујући од какве би користи она могла да буде истраживачима, имплицирао је једино да је поље његове претраге било ограничено на радове са документарном и научном вредношћу. Из те перспективе посматрана, *Библиографија радова о страдању Рома у Другом светском рату* представља, у ствари, преглед основне литературе о теми Порајмоса у Југославији. Њоме су, на пример, обухваћене вишетомне публикације Државног секретаријата за унутрашње послове ФНРЈ *Немачка обавештајна служба у окупираној Југославији* (Београд, 1956–1959) и Војноисторијског института југословенске армије *Зборник докумената и података о народно-ослободилачком [sic!] рату југословенских народа* (Београд, 1949–1973), које у изучавању периода нацистичке окупације представљају само полазиште. Изузетак је роман *Рођена сам под сретном звијездом* (*Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*) чешке књижевнице Елене Лацкове (*Elena Lacková*, 1921–2003), који је преведен на хрватски језик и објављен у Загребу 2002. године, док се његов одломак пред српским читаоцима појавио 2006, у часопису за књижевност и теорију *Поља*; Милошевић је у *Библиографију* уврстио обе ове јединице.

На питања о критеријумима коришћеним за прецизирање библиографског корпуса радова о страдању Рома, аутор у уводним излагањима није дао прецизније одговоре: осим према задатој теми, оријентисао се још само према годинама издавања, експлицитно одређујући 2019. као њихову горњу границу. И у овом погледу, начинио је један изузетак, уврстивши у библиографију књигу Емилије Цветковић *Мапирање Холокауста*, објављену 2020. године, и у „Уводу“ истичући њен значај.

Увидом у *Библиографију*, дошли смо до закључка да је највећи број пописаних монографских публикација – више од половине њих – објављен у Београду, док је у Загребу штампано знатно мање, свега 20 монографија; неколицина је објављена у Словенији и Босни и Херцеговини. Сходно томе, и најчешћи језик радова посвећених теми ромског страдања у Другом светском рату у овој библиографији је српски. Публикације на ромском језику млађег су датума: прва од њих – *Ašunen rotalen* (*Слушајте људи*) Драгољуба Ацковића – објављена је 1996. године. Благи

пораст броја радова на ромском видан је тек у другој деценији 21. века; и тада се, неизоставно, ради о вишејезичким публикацијама, са упоредним насловима на српском, а понекад и на енглеском језику. То, са једне стране, сведочи о укључивању припадника ромске заједнице у процес утврђивања истине о Порајмосу, и то не само као аутора већ и као читалаца, а са друге, о промени политике према националним мањинама као друштвеном контексту у којем се ова истраживања данас врше.

У *Библиографији* се налази и више публикација на енглеском језику; посредни су преводи студија домаћих аутора, попут *Историографије холокауста у Југославији* пакрачко-славонског епископа Јована (Ћулибрка), коју је Православни богословски факултет у Београду 2011. објавио на српском а три године касније и на енглеском језику. Изузетак од правила представља монографија *One Blood, One Flame: the oral history of the Yougoslav Gypsies before, during and after WWII* америчког писца Пола Поланског (*Paul Polansky*, 1942–2021), некадашњег представника Уједињених нација на Косову и Метохији. Она је, у три књиге, објављена једино на енглеском језику, али је штампана у Нишу, због чега се, по свему судећи, њен први том и нашао на Милошевићевом попису.

Библиографија радова о страдању Рома у Другом светском рату на територији Југославије није настала са амбицијом да исцрпи одабрану тему: њен задатак је био да зада оквир за даља истраживања, како историографска тако и библиографска, али и да апелује на стручну и научну јавност да испита Порајмос и изгради што потпунију слику о трагичној судбини Рома на овим просторима.

Весна Тријић